

DAMJAN KAURINOVIĆ

*Predsjednik Apelacionog suda Brčko Distrikta
Bosne i Hercegovine*

DIREKTNO I UNAKRSNO ISPITIVANJE

Uvodne napomene

Poznato je da je zakonodavna reforma u krivičnopravnoj oblasti u Bosni i Hercegovini završena donošenjem i stupanjem na snagu Zakona o krivičnom postupku (ZKP BiH), Krivičnog zakona i Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine.¹ Republika Srpska, Federacija Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine istovremeno su započeli postupak harmonizacije, usaglašavanja svog krivičnog zakonodavstva sa zakonodavstvom Bosne i Hercegovine. U Republici Srpskoj ovaj postupak je završen donošenjem Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske² (ZKP RS), Krivičnog zakona i Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka koji su stupili na snagu 01.07.2003. godine. Komparativna analiza glavnog pretresa, kao najznačajnije faze krivičnog postupka, pokazuje da je i ZKP RS preuzeo zakonska rješenja iz ZKP BiH u pogledu novih procesnih ustanova: istraga tužioca, potvrđivanje optužnice, izjašnjenje o krivici, sporazum o priznanju krivice, prethodni prigovori, postupak izdavanja kaznenog naloga, postupak protiv pravnih lica itd; kao i direktno i unakrsno ispitivanje koje potvrđuje da je na stranke i branioca prenesena puna dokazna inicijativa. Dakle, predmet ovog rada su osnovne vrste ispitivanja koje stranke i branilac preduzimaju u dokaznom postupku koje u krivični postupak uvode nove načine utvrđivanja istine koji se realizuje u okvirima akuzatorskog modela krivičnog postupka, modela sučeljavanja dvije suprostavljene stranke koje izvođe svoje dokaze (engl. *adversary* = protivnik, suprotan). Osnovne karakteristike ovog tipa krivičnog postupka su javnost, usmenost, neposrednost i kontradiktornost glavnog pretresa (lat. *contradicere* = protivno govoriti, suprostavljati se). Izvođenje dokaza i procesne radnje ispitivanja svjedoka, vještaka i drugih dokaza primarno su povjereni strankama i obavljaju se po pravilima direktnog i unakrsnog ispitivanja. Stoga je aktivnost suda na glavnom pretresu smanjena i sve se više svodi na presuđenje krivične stvari koja je glavni predmet krivičnog postupka, odnosno rješavanje spora između dvije suprostavljene, ali ravnopravne stranke. Međutim, zakon još uvijek daje značajna ovlaštenja sudu u pogledu dokazne aktivnosti, jer sud u svakom trenutku može da naredi izvođenje dokaza i postavi pitanje svjedoku optužbe, odnosno odbrane u bilo kojoj vrsti i fazi ispitivanja. Sve ovo potvrđuje da je i ZKP RS prihvatio mješoviti sistem krivičnog postupka koji predstavlja kombinaciju angloameričkog sistema sa poznatim akuzatorskim elementima i evropskog kontinentalnog sistema sa tradicionalno istražnim elementima.

DIREKTNO ISPITIVANJE (Član 269. stav 1. ZKP RS)

Direktno ispitivanje (*direct examination*) je ispitivanje svjedoka od stranke, odnosno branioca koji je predložio i pozvao svjedoka kao svoj dokaz. Direktno ispitivanje, kao prvu od dvije osnovne vrste ispitivanja, definiše i član 20. tačka k) ZKP RS u osnovnim pojmovima na identičan način. Odluka o pozivanju takozvanih svojih svjedoka na glavni pretres radi direktnog ispitivanja donosi se na osnovu korisnosti sadržaja iskaza takvog svjedoka. Naime,

¹ Službeni glasnik BiH, broj 3/03 od 10.02.2003. godine

² Službeni glasnik RS, broj 50/03 od 27.06.2003. godine

poželjno je da se iskaz svjedoka uklapa u iskaze ostalih svjedoka, vještaka, materijalne ili druge dokaze. Praktično, iskaz svjedoka treba da potvrđuje tezu optužbe, odnosno odbrane i zatvara krug više različitih dokaza, direktnih ili posrednih dokaza koji potvrđuju neku pravno relevantnu činjenicu. Kod ove vrste ispitivanja svjedok je u centru pažnje i njegov iskaz je slobodan, tako da predstavlja hronološki i logičan tok događaja. Iskaz se može izuzetno prekinuti pitanjem ako svjedok opisuje nebitne detalje ili se udalji od predmeta svjedočenja. Prilikom direktnog ispitivanja moraju se pomenuti i loše strane, ono što nije povoljno za stranku koja sprovodi direktno ispitivanje, jer se na taj način ostavlja manje prostora za unakrsno ispitivanje. Razumljivo je da tužilac prije svega predlaže dokaze odnosno svjedoke koji potkrepljuju navode optužnice. Osnovni zadatak tužioca je da se nakon potvrđivanja optužnice bavi dokazivanjem osnovanosti optužbe i da sa direktnim ispitivanjem svjedoka optužbe najsigurnije i najefektnije dokaže osnovanost optužbe. Naravno, svi organi koji učestvuju u postupku, pa i tužilac, dužni su poštovati zahtjeve principa istine iz člana 14. ZKP RS. Međutim, da bi optužnica bila potvrđena i da bi uspio u postupku tužilac se na glavnom pretresu i u toku dokaznog postupka primarno bavi dokazima koji potvrđuju osnovanost optužbe. Na drugoj strani, odbrana se bavi svojim svjedocima i dokazima u koje sasvim jasno ulaze i dokazi koje je tužilac i sud dostavio odbrani u toku istrage, a idu u korist optuženog. Tužilac odnosno odbrana mogu ukratko pripremiti svjedoka za pojavljivanje na sudu: zbog čega je predložen da svjedoči, njegova prava i obaveze kao svjedoka, postupak ispitivanja, ali ne i kako će odgovarati na pojedina pitanja koja se mogu predvidjeti. Svakako, svjedok mora biti tačno upoznat sa svojom ulogom u postupku i činjenicom da će ga gotovo sigurno unakrsno ispitati suprotna stranka. Dijalog svjedoka i ispitivača (tužilac, optuženi, odnosno branilac), predstavlja suštinu direktnog ispitivanja. Stranke, odnosno branilac biraju najefektniju formu ispitivanja tačnim određivanjem redoslijeda pitanja koja će se postaviti. Pitanja su tematska, opisna, kao npr.: "molim vas da mi kažete nešto o broju prisutnih, šta ste tog dana još vidjeli gledajući kroz prozor", itd. Dakle, pitanja moraju biti jasna i razumljiva za sve učesnike u postupku, a prije svega za svjedoka i sud. Sa takvim pitanjima stranke odnosno branilac dobijaju potpuni iskaz svjedoka, njegovo izjašnjenje o svim činjenicama koje su mu poznate pa i onim koje su nepovoljne za ispitivača. Na taj način se isključuje ili pak sužava prostor za unakrsno ispitivanje. Ako sud u toku ili na kraju direktnog ispitivanja ne postavi nijedno pitanje svjedoku, a suprotna stranka odustane od unakrsnog ispitivanja to je najsigurniji znak da je direktno ispitivanje bilo uspješno.

UNAKRSNO ISPITIVANJE (Član 269. stav 1. ZKP RS)

Zakonska definicija druge, osnovne vrste ispitivanja definisana je u članu 20. tačka j) ZKP RS kao ispitivanje svjedoka i vještaka od stranke, odnosno branioca koja nije pozvala svjedoka odnosno vještaka. Dakle, unakrsno ispitivanje (*cross examination*) je ispitivanje svjedoka odnosno vještaka od suprotne stranke odnosno branioca tj. one stranke koja ih nije predložila kao svoj dokaz. Za razliku od direktnog ispitivanja ovdje je optužba odnosno odbrana, koja preduzima unakrsno ispitivanje, u centru pažnje. Krajnji cilj ovog ispitivanja je eliminisanje ili ublažavanje činjeničnog ili pravnog značaja direktnog ispitivanja. To se postiže provjeravanjem vjerodostojnosti i pouzdanosti iskaza svjedoka odnosno njegove prihvatljivosti u konkretnom slučaju. Unakrsno ispitivanje se preduzima samo ako je svjedok nanio štetu tezi optužbe odnosno odbrane, jer se u takvim situacijama radi o destruktivnom svjedoku koji narušava koncepciju vođenja postupka u željenom pravcu jedne od stranaka. S druge strane, nepotrebno unakrsno ispitivanje može dodatno naškoditi postavljenom planu vođenja krivičnog postupka. Uspješno unakrsno ispitivanje je podjednako važno za obje stranke, jer se nakon efikasnog unakrsnog ispitivanja svjedoka jedna od stranaka ostavlja bez

dokaza. Pitanja su kratka, jasna i sugestivna, a postavljaju se po unaprijed pripremljenom rasporedu kako bi dovela do očekivanih, željenih odgovora. Pitanja se obično grupišu u nekoliko oblasti radi efektnijeg eliminisanja pravno relevantnih činjenica. Dakle, pitanja su u formi tzv. izjavne potvrđne rečenice: "izjavili ste, tvrdite", a prilikom prelaska na drugu grupu pitanja koristi se tzv. prelazne rečenice: "sad prelazimo na unutrašnji raspored prostorija vaše kuće ili, da na kraju porazgovaramo o oružju", itd. Osnovni preduslov svakog dobrog ispitivanja, a posebno unakrsnog ispitivanja je detaljna prethodna priprema koja je mnogo složenija nego kod direktnog ispitivanja. U toku priprema mora se analizirati svaki iskaz, protivrječnost, poređenje sa nespornim materijalnim dokazima, skicom i fotodokumentacijom lica mjesta, različita zapažanja istog svjedoka koja su u jednom trenutku precizna do perfekcije, a odmah potom neobjašnjivo uopštena ili nedorečena. Treba naglasiti da najjači utisak na sud ostavljaju očigledne protivrječnosti u iskazima svjedoka iste procesne stranke. Za unakrsno ispitivanje se često kaže da predstavlja neprijateljsko ispitivanje svjedoka, jer ima za cilj da pokaže da svjedok nije govorio istinu. Suštinu tehnike unakrsnog ispitivanja predstavlja priča optužbe odnosno odbrane koju svjedok potvrđuje ili negira, zavisno od postavljenog cilja ispitivača. Prema tome, tvrdnje stranaka odnosno branioca svjedok potvrđuje sa odgovorom "da" ili "ne", zavisno od postavljenog cilja ispitivanja, npr.: "vi ste dali iskaz u istrazi i ponovili na glavnom pretresu, vi ste jedini očevidac događaja, vi ste bili suvozač u vozilu optuženog, vidjeli ste da je NN vozilo iz suprotnog smjera prešlo na vašu stranu" i dobijate željeni odgovor "da". Tokom ovog ispitivanja svjedok u svakom trenutku mora biti pod kontrolom, a to zavisi od dobro pripremljenih pitanja i insistiranja na kratkim odgovorima. Unakrsno ispitivanje se ne smije pretvoriti u pravni egzibicionizam bez stvarnog efekta, jer sud može opomenuti stranke odnosno branioca i prekinuti ispitivanje ukoliko se svjedok nepotrebno uznemirava i zbunjuje. Na ovaj način stranke odnosno branilac često ostave izvanredan utisak na laike iz publike jer porote odnosno sudija porotnika nema, a gotovo sigurno izgube važan dokaz. Ako nema potrebe za unakrsnim ispitivanjem, ovo ispitivanje ne smije se preduzimati. Bez unaprijed poznatog i postavljenog cilja, ova procesna radnja je bez procesnog učinka i prije nego što je preduzeta, a na kraju se od jednog nepovoljnog dokaza najčešće dobiju dva štetna dokaza po tezu odbrane odnosno optužbe.

Takozvana diskreditacija svjedoka je najuspješnija tehnika unakrsnog ispitivanja³ što zahtjeva posebnu pripremu, prikupljanje i detaljnu analizu svih podataka vezanih za ličnost svjedoka, kao npr. porodične, poslovne i prijateljske veze, ranija osuđivanost, predrasude, motivisanost, sklonost, snalaženje u vremenu i prostoru, mogućnost opažanja itd. Metodologija diskreditacije svjedoka počiva na poznatoj tehnici ispitivanja u formi kratke priče sa ranije pomenutim kratkim odgovorima sa "da" ili "ne". Ova tehnika uspješnog unakrsnog ispitivanja u pravilu se sastoji od tri faze. Svjedok se najprije kroz pitanja omekšava, a ispitivač se približava svjedoku i stiče njegovo povjerenje u odnosu na ono što je izjavio tokom direktnog ispitivanja odnosno istrage, bolje reći sve dostupne ranije izjave. Na ovaj način svjedok je kroz odgovore "da" u ranije navedenom primjeru (suvozač u vozilu optuženog) stekao povjerenje ispitivača, poslije čega se prelazi na drugu fazu potpunog vezivanja svjedoka za ranije iskaze i onemogućavanje povlačenja odnosno odstupanja od ranije izjave. U ovoj fazi predvide se odgovori sa "ne", koji su posljedica unaprijed pripremljenih pitanja u formi: "da li iskaz želite dopuniti, izmijeniti", itd. Na kraju, prelazi se na treću i posljednju fazu diskreditacije u kojoj se svjedoku predoči novi dokaz koji ranije iskaze svjedoka potpuno eliminiše (svjedok nije bio očevidac događaja!), npr. nakon završenog ispitivanja sudu se predoči rješenje sudije za prekršaje kojim je svjedok kažnjen zbog narušavanja javnog reda i mira na utakmici u susjednom gradu, na dan i u vrijeme nastanka saobraćajne nezgode. Ovo je

³ v. Michael G. Karnavas, "Priručnik za vještinu zastupanja pred sudom", Komisija za reviziju zakona OHR – Sjever, Brčko, 2001. godina

rezultat dobre pripreme kroz koju se došlo do korisnih podataka o svjedoku: sportista, hobi, strastveni navijač i sl. Na kraju, zakonska je obaveza ispitivača da unakrsno ispitivanje izvrši u okvirima prethodno obavljenog direktnog ispitivanja, u granicama postavljenih pitanja i datih odgovora. Praktično, to znači da se pitanja mogu odnositi na sve činjenice i okolnosti o kojima se svjedok izjasnio u svom iskazu tokom direktnog ispitivanja. Pod ovim pitanjima se podrazumijevaju i pitanja u korist vlastitih tvđenja optužbe odnosno odbrane, jer je svrha unakrsnog ispitivanja upravo dobijanje željenih odgovora. Pravo je sudije, odnosno predsjednika vijeća da sam ili po prigovoru stranaka zabrani pitanje ili odgovor na pitanje ako je pitanje, pored navedenog, u procesnom smislu nedozvoljeno ili nevažno za predmet.

Za obje osnovne vrste ispitivanja, direktno i unakrsno, sudija odnosno predsjednik vijeća može u svakoj fazi ispitivanja postaviti svjedoku optužbe odnosno odbrane odgovarajuće pitanje ili to pravo iskoristiti na kraju svakog od ovih ispitivanja.

PONOVNO, DODATNO ISPITIVANJE SVJEDOKA (Član 269. stav 1. ZKP RS)

Ponovno, dodatno ispitivanje svjedoka je tzv. drugo direktno ispitivanje svjedoka (sekundarno direktno ispitivanje) koje se preduzima nakon što je svjedok unakrsno ispitan od suprotne stranke (*redirect examination*). Jednostavno, radi se o naknadnom direktnom ispitivanju čiji je cilj da se eliminišu ili ublaže efekti unakrsnog ispitivanja. Praktično, stranka kroz ovu vrstu ispitivanja pokušava rehabilitovati svog svjedoka kroz pitanja koja se ograničavaju na pitanja i odgovore koja su bila predmet unakrsnog ispitivanja. U ovim situacijama optužba odnosno odbrana potencira na pitanjima čiji će odgovori potvrditi tezu optužbe odnosno odbrane dodatnim pojašnjenjima ranijih tvrdnji, pozivanjem na protek vremena i nesjećanjem svih detalja, vraćanjem iskaza u kontekst itd. Prilikom preduzimanja ove procesne radnje moguće je pomenuti nove okolnosti odnosno činjenice koje narušavaju koncept optužbe, odnosno odbrane zbog čega je logično da se suprotnoj stranci omogući pravo na ponovno (sekundarno) unakrsno ispitivanje (*recross examination*). Uostalom, česte su situacije da se prilikom dodatnog direktnog ispitivanja postave pitanja koja se odnose na nove okolnosti i dobiju odgovori koji na novi način ugrožavaju procesnu poziciju jedne od stranaka, najčešće optuženog. Pružanjem mogućnosti na ponovno unakrsno ispitivanje ispunjavaju se i zahtjevi iz člana 6. stav 1. i stav 3. tačka d) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i člana 14. stav 3. tačka e) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, odnosno pravo na pravično suđenje koje je sastavni dio principa jednakosti stranaka u postupku, ispitivanje svih svjedoka pod istim uslovima.

ISPITIVANJE SVJEDOKA SUPROTNE STRANKE (Član 269. stav 2. ZKP RS)

Ovo je posebna vrsta ispitivanja koju stranke odnosno branilac rijetko koriste. Ispitivanje svjedoka suprotne stranke je zakonska mogućnost koja se može iskoristiti ako jedna od stranaka ne pozove svog svjedoka i na taj način propusti da ga direktno ispita. S obzirom da se svjedok ispituje prvi put, ispitivanje se vrši po pravilima direktnog ispitivanja pa ovo ispitivanje predstavlja posebnu vrstu direktnog ispitivanja. Izuzetno, uz dozvolu suda ispitivanje se može izvršiti i po pravilima unakrsnog ispitivanja. Inače, unakrsno ispitivanje se može preduzeti i u slučaju potrebe da se razjasni izjava svjedoka ili kada svjedok pokazuje odbojan stav, ne sarađuje, ne odgovara na postavljena pitanja ili izbjegava odgovor na postavljena pitanja. Ovo pokazuje da se u određenim procesnim situacijama unakrsno

ispitivanje pojavljuje kao pomoćno sredstvo prilikom primarnog, direktnog ispitivanja svjedoka.

ISPITIVANJE VJEŠTAKA (Član 277. ZKP RS)

Nalaz i mišljenje vještaka moraju biti usmeno izloženi na glavnom pretresu a vještak ispitan po pravilima direktnog i unakrsnog ispitivanja. Samo pod navedenim uslovima pismeni nalaz i mišljenje mogu biti prihvaćeni kao dokazni materijal. Dakle, sve što je rečeno za vrste i načine ispitivanja kod svjedoka primjenjuje se i prilikom ispitivanja vještaka. Pravila direktnog i unakrsnog ispitivanja vještaka primjenjuju se tako što počinju direktnim ispitivanjem vještaka od one stranke koja ga je predložila kao svoj dokaz. To znači da se direktno ispitivanje svodi na dijalog stranke i samog vještaka u kome glavna uloga uvijek pripada vještaku. Ispitivanje počinje sa obrazovnim i stručnim kvalifikacijama, a završava podacima koji se odnose na radno iskustvo, složenost i značaj ranije obavljenih vještačenja odnosno njihovu prihvatljivost i prolaznost na sudu. Prilikom iznošenja nalaza i mišljenja vještak treba izbjegavati nepotrebnu odnosno pretjeranu upotrebu stručnih termina i obavezno obrazložiti slabe tačke nalaza i mišljenja. U svakom slučaju, u mišljenju se mora iznijeti veliki stepen uvjerenja u pogledu iznesenih tvrdnji i posebno naglasiti neznatan uticaj činjenica iz kojih bi se mogao izvesti drugačiji zaključak. Naravno, unakrsno ispitivanje vrši se u okvirima ranije obavljenog direktnog ispitivanja i može biti uspješno samo ako je priprema ozbiljna i potpuna. To znači da je neophodna konsultacija sa približno sposobnim vještakom iz iste oblasti da bi se u pripremi pitanja stranke odnosno branilac što više približili znanju vještaka koji se unakrsno ispituje. Diskreditacija vještaka, kao najuspješnija tehnika unakrsnog ispitivanja vrši se na identičan način kao i diskreditacija svjedoka. To znači da se moraju prikupiti svi podaci o vještaku koji se mogu upotrijebiti u cilju stvaranja sumnje u tačnost njegovog nalaza i mišljenja, a odnose se na broj objavljenih radova u stručnim časopisima, broj nalaza i mišljenja koji nisu prihvaćeni kod drugih sudova, ranije očigledne greške u proračunima i analizama, prijateljski, poslovni odnosi itd.

UNAKRSNO ISPITIVANJE SVJEDOKA SASLUŠANIH VAN SUDNICE (Član 279. ZKP RS), NEDOSTUPNIH SVJEDOKA (Član 280. stav 2. ZKP RS) I DOKAZNOG MATERIJALA (Član 281. ZKP RS)

Ako je poznato da se iskazi dati u istrazi mogu koristiti na glavnom pretresu onda nema procesnih zabrana da se takvi iskazi unakrsno ispituju. Dakle, bez obzira što je saslušanje svjedoka obavljeno van sudnice po pravilima direktnog i unakrsnog ispitivanja, iskaz svjedoka mora biti iznesen odnosno njegov zapisnik pročitao kao dokaz na glavnom pretresu. Cilj ovog ispitivanja je da se obezbjedi ili umanjí značaj iskaza odnosno da se ne uzmu u obzir prilikom donošenja odluke, pogotovo ako su u međuvremenu izvedeni novi dokazi koji dovode u sumnju vjerodostojnost navedenog iskaza. Ovom prilikom se uvijek navedu pitanja koja bi bila postavljena svjedoku na glavnom pretresu da je svjedok prisutan. Ova pitanja svoj osnov nalaze u novoutvrđenim činjenicama i okolnostima od trenutka saslušanja svjedoka van sudnice do trenutka čitanja zapisnika o iskazu svjedoka na glavnom pretresu iz razloga nemogućnosti njegovog pojavljivanja na sudu.

Pravo na unakrsno ispitivanje nedostupnih svjedoka u smislu člana 280. stav 2. ZKP RS posebno je važno, jer je strankama odnosno braniocu (najčešće optuženi i branilac) uskraćena

mogućnost, ne samo da svjedoka unakrsno ispituju u istrazi, već i da prisustvuju samom ispitivanju. Ako je u pitanju dokaz koji narušava koncept optužbe odnosno odbrane prvenstveno treba prigovoriti posrednom izvođenju ovog dokaza, a tek nakon toga kroz pitanja ukazati na nepotpunost i protivrječnost takvog dokaza odnosno umanjiti i/ili eliminisati njegovu dokaznu snagu.

Na kraju, pravila o unakrsnom ispitivanju mogu se na istovjetan način primjeniti i prilikom iznošenja i čitanja dokaznog materijala iz člana 281. ZKP RS. Ovom prilikom se može ukazati na nepotpunost ili kontradiktornost sadržaja zapisnika, očigledne razlike u sadržaju istih ili sličnih dokumenata, razlike u sadržaju zapisnika o pretresanju prostorija i potvrde o oduzetim predmetima, razlika oduzetog predmeta i predmeta koji je vještačen u pogledu modela, serijskog broja i sl. Priliku i pravo na unakrsno ispitivanje svaka stranka treba racionalno i maksimalno iskoristiti u prvostepenom krivičnom postupku, jer se druga prilika ne pruža. Naime, u drugostepenom postupku dokazi se po pravilu izvode posredno, bez mogućnosti unakrsnog ispitivanja, pod uslovom da su svjedoci i vještaci bili unakrsno ispitani ili nisu, ali je to strankama bilo omogućeno (v. član 323. stav 2. ZKP RS). Zato uvijek treba potencirati na unakrsnom ispitivanju svakog dokaza kad za to ima osnova i ako je to u interesu postavljenog plana, strategije odbrane odnosno optužbe.

ZAKLJUČAK

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, prihvatajući mješoviti sistem krivičnog postupka i novu strukturu dokaznog postupka, kroz naglašenu dokaznu inicijativu stranaka i branioca, uvodi i nove vrste ispitivanja svjedoka, vještaka i drugih dokaza. Dvije osnovne vrste ispitivanja su direktno i unakrsno ispitivanje jer jedino ove vrste ispitivanja ZKP RS definiše u značenju izraza odnosno osnovnih pojmova u članu 20. tačka j) i k), a to potvrđuje i sam naziv člana 269. ZKP RS: direktno i unakrsno ispitivanje svjedoka. Ponovno ili dodatno ispitivanje ipak predstavlja posebnu vrstu direktnog ispitivanja odnosno tzv. drugo direktno ispitivanje. U istu kategoriju može se svrstati i ponovno, dodatno unakrsno ispitivanje. Ispitivanje svjedoka suprotne stranke je takođe zakonska vrsta direktnog ispitivanja, ali se u praksi rijetko primjenjuje. Sve pomenute vrste ispitivanja mogu se koristiti i prilikom ispitivanja vještaka na glavnom pretresu. Na kraju, pravo na pravično suđenje i pravo na ispitivanje dokaza pod jednakim uslovima u smislu člana 6. stav 1. i stav 3. tačka d) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, omogućuje strankama, prije svega odbrani, da unakrsno ispita i svjedoke saslušane van sudnice, nedostupne svjedoke i dokazni materijal.